

ЕТНІЧНІСТЬ

Ігор МАРКОВ

МІГРАЦІЯ ТА ЕТНІЧНІСТЬ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОНСТРУЮВАННЯ ГОРИЗОНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ СПІВБУТТЯ

Igor Markov

MIGRATION AND ETHNICITY:
SOME ASPECTS OF CONSTRUCTING
THE HORIZONTAL SPACE
OF COHABITATION

This article is based on the results of author's investigations of processes of Ukrainian labor migration to EU countries. Migration is a field for the study of «social frontier» or, in the words of the German sociologist T. Faist, «the borders of social formations». And not only in the territorial-cultural, but also in the temporal -and- spatial dimension. This article is devoted to the study of horizontal space of communication that is created by migrants' social networks. Migrants usually not integrating in the host society and not reintegrating in the society of origin, but rather create horizontal space of coexistence, which reproduces the patterns of ethnicity. This is due to the changes of the types of social identities and principles of social identification. The author tries to trace how the factor of ethnicity implements in the construction of social identities in the horizontal space of coexistence.

Keywords: space of coexistence, social identities, principle of «social correlations», mobilities, migrations, ethnicity.

© I. МАРКОВ, 2015

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 6 (126), 2015

Вихідні позиції для пропонованої статті можна окреслити на стику «двох погранич», а саме, «пограниччя академічного», позначеного Дж. Уррі (J. Urry) як рух дослідників від центру своїх дисциплін до їхньої периферії, і перетин, у кінцевому підсумку, їх кордонів, тобто перетин кордонів «загальної міждисциплінарності» [10, s. 302], — а також «соціального пограниччя», що міститься, до прикладу, в зауваженні Т. Файста (Faist) про істотність вивчення кордонів соціальних формацій у сучасних міграційних дослідженнях [11, p. 33].

У другому випадку, в моєму розумінні, йдеться про зміну типів соціальних ідентичностей і принципів соціальної ідентифікації в горизонтальному просторі спілкування. Поняття горизонтального простору спілкування, як і перехід від «вертикального» та лінійного історичного часу до горизонтального часопростору паралельних дійсностей, детально розглянуті нами в іншій статті, розміщеній у цьому виданні¹. Характеристикою горизонтального простору спілкування є соціальна циркуляція, тобто, за визначенням П. Сорокіна, переміщення з одного соціального рівня на інший [9], що, своєю чергою, вказує на створення нового простору спів-буття, що має «вертикальну» і «горизонтальну» складові. Його структурування відбувається «на перехресті» «потоків» (людей, капіталів, інформації), джерелами яких є національні, міжнародні, транснаціональні і глобальні центри впливу (вертикальна складова) і комунікацій, репрезентовані сполучуваними між собою соціальними мережами (горизонтальна складова). Останні, у створеному за допомогою сучасних засобів зв'язку медіапросторі спілкування, фіксують перетворення відстаней у «функцію відносин» [10].

Функцію перетворення відстаней у відносини в рамках територіально-політичного відтворення соціальності і соціальної ідентичності в її розумінні як «приналежності до більш широкої спільноти» з більш-менш чітко визначеними кордонами виконують інститути. Зміщення акценту з «приналежності» до «самовизначення», тобто до персоналізації у розумінні соціальних ідентичностей — без порушення універсального контексту «спільноти», — розмиває їх межі. Принцип соціальних співвіднесень стає визначальним у конструюванні ідентичностей, залишаючи за інститутами функцію зовнішньої легітимізації. Соціальна ідентифікація бачиться в динамічному, соціально-горизонтальному вимірі «самоздійснення». Способи соціального опосередку-

¹ *Ігор Марков*. Глобалізація і міграції: теоретичні та методологічні аспекти дослідження соціодинаміки

вання (співвіднесення) формують «комунікаційні порядки» самоздійснення в медіапросторі спілкування.

У цій статті я спробую розглянути деякі аспекти конструювання горизонтального простору *співбуття*, актуалізовані кількома важливими напрямками і сторонами соціальних активностей, — спираючись на результати наших досліджень процесів української трудової міграції в країнах ЄС.

Одним із таких важливих напрямів є освіта. Як відомо, освітній статус, зокрема, університетський диплом, завжди вважався важливим засобом соціальної циркуляції, «соціальним ліфтом», що «переносив» людину з нижчого на вищий рівень соціальної ієрархії [9]. Польський дослідник Р. Йоньчи (Jonczy) стверджує, що характерне останнім часом швидке зростання кількості фахівців з вищою освітою пов'язане з пониженням їхньої кваліфікації і відбувається за рахунок зменшення посідачів робітничих професій. Незатребуваність такої кількості випускників університетів відповідних кваліфікацій на ринку праці країни (в цьому випадку мова йде про Польщу) спонукає їх до соціальної компенсації у вигляді високої оплати за низькокваліфіковану працю в іншій країні, і це є важливою причиною виїзду на заробітки з Польщі в західні країни [13].

Наші дослідження української трудової міграції в країнах ЄС приводять до думки, що освіта, освоєння нових знань і кваліфікацій стає, насамперед, засобом горизонтальних комунікацій і чинником соціальних мобільностей. Таким чином, кваліфікація отримує значення одного з полів або, для простору горизонтального спілкування, «нереалізованих полів» соціального вибору, що стає частиною соціального капіталу (термін П. Бурдьє) людини, інвестицією в траєкторію її соціального самоздійснення.

Як мені доводилося неодноразово стверджувати, динаміку сучасної української міграції визначають люди з вищою і середньою освітою, що виконують додаткову, часто важку фізичну роботу в країні перебування. Проте наявний потенціал конвертується в порівняно швидке набуття нових сфер і засобів комунікацій: швидке вивчення мови, культури, соціальних можливостей і кар'єрного росту в приймаючій країні [7; 15]. Для молодого покоління мігрантів, учнів в університетах, школах і на курсах отримання індивідом відповідної кваліфікації безпосередньо переходить в «капітал мобільності», що викликає потребу в освоєнні індивідом нових «паралельних» (тобто не пов'язаних між собою і рані-

ше отриманими знаннями і кваліфікаціями) освіт і вмінь, що складають простір його самоздійснення.

Молоді мігранти з України, які проживають у Греції, закінчивши школу в країні перебування, продовжують освіту в університетах України, і, завдяки соціальним мережам, розглядають можливість подальшої самореалізації в «третьох» країнах [3]. Одна українка, що отримала кваліфікацію правознавця на курсах і працює в Асоціації із захисту прав мігрантів в Лісабоні, паралельно вчиться на Хімічному факультеті Одеського Університету ім. Мечникова, і мріє зробити кар'єру в Україні, в Португалії або в якій-небудь іншій країні Європи. На відміну від громадян України, які живуть в одному місці протягом десятиліть, вважає згадана респондентка в Португалії, мігранти, які прибули в нову країну, прагнуть розширити свої можливості. Відповідно, зростають їхні потреби. Сюди приїжджають, щоб отримати більше можливостей [2].

Потреба мігранта в новій освіті, що виникає в просторі його соціальних співвіднесення, опосередковує нові активності, своєю чергою, не пов'язані зі змістом наново отриманої освіти. Це можна назвати рухом у бік нових знань, що породжують входження в паралельні простори спілкування. «Лінійний» зв'язок між «освітою» і «практикою» відбувається через подієвість самоздійснення людини.

При цьому, користування інтернетом, розмови по мобільному телефону є важливими, але не головними критеріями формування горизонтального, або, як я його називаю, медіапростору спілкування². Визначальним критерієм можна назвати націленість молоді людини до освоєння «нового іншого».

Це один аспект формування горизонтального простору співбуття пов'язаний з формуванням соціальних протилежностей, яке ми змогли побачити на прикладі показників залежності добробуту домогосподарств України від фінансових надходжень від мігрантів, що виїхали на заробітки за кордон. Відповідні показники були підготовлені авторами першого загальнонаціонального вибіркового дослідження населення (домогосподарств) України з питань трудової міграції [6].

Проведений мною аналіз співвідношення рівня добробуту домогосподарств і наданої грошової допомоги дає змогу розглядати економічну міграцію стосов-

² Див. мою статтю «Глобалізація і міграції: теоретичні та методологічні аспекти дослідження соціодинаміки» у цьому числі НЗ.

но сім'ї не як «втечу», тимчасове відлучення, але як визначальний чинник формування нового простору співбуття, а отже й соціального самовизначення сім'ї. У зв'язку з цим привертає увагу наступна тенденція: серед виокремлених авторами обстеження категорій домогосподарств, за самооцінкою рівня добробуту, найбільша питома вага грошової допомоги з-за кордону припадає на «заможні», а також «бідні і дуже бідні» домогосподарства, тоді як для домогосподарств, представники яких визнали себе «середніми» і «нижче середнього» вона істотно менша. Саме для двох полярних категорій кількість домогосподарств з часткою грошової допомоги з-за кордону, що перевищує 75% їх сукупного доходу, виявилось істотно вищим від обох «середніх» (відповідно, 49,7% і 30,7% проти 21,9 і 20,4%). При цьому менший від «заможних» відсоток домогосподарств з показником 75% від сукупного доходу компенсується в «бідних і дуже бідних» значно більшим від обох «середніх» і «заможних» домогосподарств, питоною вагою частки 51—75% зарубіжної грошової допомоги. У той час як в «середніх» домогосподарствах значно вищі, ніж у «полярних» частки «нижніх планок» закордонної грошової допомоги — до 25% і від 26 до 50% сукупного доходу.

З іншого боку, серед тих, хто вважає себе «заможними», автори загальноукраїнського обстеження зафіксували тільки 7% домогосподарств з сумами іноземної грошової допомоги від 1000 до 2000 дол. США; для всіх інших представників цієї категорії відповідні суми були великими: до 5000 \$ отримували з-за кордону 42,5% «заможних» домогосподарств, і ще 35,1% з них — понад цю суму. Разом з тим, тільки для 15,5% «заможних» домогосподарств частка зарубіжної грошової допомоги склала 51—75% їхнього сукупного доходу.

По-перше, показник 15,5% — у цьому випадку є меншим за відповідні дані для обидвох «середніх», «бідних і дуже бідних», а, по-друге, зі співвідношення всіх показників, що складають дану діаграму в цілому, випливає, що для «заможних», на відміну від трьох інших соціальних груп, він виразно менший, за рахунок тих, що «зверху» — тобто 49,7%, які отримували з-за кордону понад 75% сукупного доходу. Отже, у цьому зв'язку показники 7% і 15,5% — когнітивні для ідентифікації «заможних» як соціодинамічної компоненти нового простору соціальних відносин.

Разом з тим, наведена в попередньому абзаці конфігурація показників питомої ваги грошової допомоги з-за кордону для всіх 4-х груп домогосподарств дає змогу припустити, що тільки для двох категорій — «багаті» і «бідні/дуже бідні» — вона вказує на міграцію як «соціальний рух», «соціальну зміну». Власне тому співвідношення двох полярних категорій — «багаті» і «бідні та дуже бідні» — дає змогу розглядати міграцію як динамічний компонент визначення нового простору соціальних взаємодій.

Що це означає? З. Бауман (Bauman) вважав, що «у понятті «стиснення простору/часу» міститься ідея безперервної багатопланової трансформації стану людства (...). Глобалізація роз'єднує не менше, ніж об'єднує, вона роз'єднує, об'єднуючи — розколи відбуваються з тих самих причин, що й зростання однакості світу. Паралельно до того процесу планетарного масштабу, який виник у бізнесі, фінансах, торгівлі і потоках інформації, рухається й процес «локалізації», закріплення простору. Взяті разом ці два взаємозалежні процеси зумовлюють різку диференціацію умов існування населення, цілих країн, регіонів, цілих сегментів населення. Те, що одним видається глобалізацією, для інших обертається локалізацією; для одних — це провісник свободи, для інших — несподіваний і жорстокий удар долі. На перше місце серед омріяних цінностей виходить мобільність, чи, точніше, свобода пересування, той вічно дефіцитний товар, який розподіляється нерівномірно, швидко перетворюючись на головний чинник розширення нашої постмодерної доби» [4, с. 6—7] (курсив мій. — І. М.).

Поняття «локус», «локалізація» постають тут не як протиположність до глобалізації у сенсі консервування ціннісно-структурної матриці попереднього суспільства, а як одна з двох компонент «єдності протилежностей» у посіданні можливостей, що ведуть до зміни простору детермінації самого поняття «соціальна мобільність», розширення свободи пересування, одна з протилежних позицій, що спільно творять новий простір соціального самовизначення і самоздійснення.

У наведеному тексті протиставлення «глобалізація-локалізація» детермінує соціальні поділи як такі — через співіснування світів, реальностей у часопросторі соціальних співвідношень. Соціальна диференціація — поява суб'єктів, груп, страт, їх співвідношення, соціальна поляризація — виходить із «сегменту» глобального співіснування дійсностей. Зміна статусних по-

зицій у цих умовах визначається посіданнями, позначеними символами реальної чи потенційної (час калейдоскопічно змінюється) участі у глобальних відносинах, до прикладу, масштаби фінансів, засоби комунікування, що змінюють структуру соціальних відносин. Якщо стрижнем глобалізованого світу є динаміка змін, то його ієрархія визначається рівнем посідання соціального капіталу змін. І, навпаки, соціальна маргіналізація зумовлюється посіданням засобів «локалізації». Якщо виходити із нашого припущення про принцип соціальних співвідношень в основі способу соціального самовизначення людини глобалізованого суспільства і часопростір як його сутнісну характеристику, то залишається відкритим запитання — яким чином трансформується, видозмінюється у ньому «локус співбуття» у культурно-середовищному та етнокультурному сенсі?

Ми розглядаємо міграцію як процес соціальної когнітивізації глобалізованого світу. Якщо глобалізація — це соціодинаміка, то, повертаючись до нашого аналізу співвідношення рівня добробуту домогосподарств і закордонної грошової допомоги у національному обстеженні домогосподарств, лише дві категорії — «багаті», і «бідні та дуже бідні» характеризують міграцію як соціальний «рух», процес соціальних змін, походять зі спільних детермінант цього процесу, формують співвідношення протилежностей, що визначають «межі», «контури» нового простору соціальних взаємодій як цілості. Як зазначає далі З. Бауман, — поняття «перебувати в русі» має цілком відмінний, протилежний зміст для тих, хто знаходиться, відповідно, на вершині і біля підніжжя нової ієрархії. А більшість населення — «новий середній клас» нерішуче тупцює між цими двома крайнощами, — несе на собі всю вагу цього протистояння й потерпає від гострої екзистенційної невизначеності, занепокоєння й страху. Сама необхідність розвіяти подібні страхи й нейтралізувати закладений у них потенціал невдоволення є, своєю чергою, потужним чинником подальшої поляризації між двома змістами поняття «мобільність» [4, с. 8—9]. Іншими словами, — прискорює перехід до нового устрою, оскільки історично соціальні устрої відрізняються між собою типами соціальної поляризації. Це однією рисою такого переходу є розмивання середнього класу.

І на завершення цієї статті ми спробуємо розглянути чинник етнічності в конструюванні горизонтального простору соціальних відносин на прикладі сучасних зовнішніх міграцій українців. Відомий дослідник про-

цесів глобалізації Е. МакГрю (McGrew) звертає увагу на те, що глобалізація, з характерною для неї всюдисущістю масової культури, діяльністю глобальних медіа та інформаційних мереж, несподівано поєднується з відродженням етнічних ідентичностей та плеканням відмінностей [16, с. 27]. Британські вчені — автори доповіді про передбачення змін ідентичностей в Сполученому Королівстві у перспективі найближчих десяти років — відзначають зростання кількості людей, що визначають себе скоріше шотландцями, уельсьцями або англійцями, аніж британцями [12].

Одна з важливих рис глобалізації — «вибух периферій в центри» або «периферизація Ядра» [14, с. 554, 555] — безпосередньо пов'язана зі зміною переважаючого напрямку міграцій: якщо раніше цим напрямом були виїзди з центрів на периферію, пов'язані, зокрема, з освоєнням нових земель, то тепер популярнішим є рух у зворотному напрямі. Зокрема, згідно з результатами наших досліджень, українські мігранти переважно концентруються навколо мегаполісів — Рима, Мадрида, Барселони, Лондона, Москви та інших. В умовах формування горизонтального простору спілкування сама «периферія» стає «центром». Це виглядає очевидним у контексті розглянутої нами в іншій статті персоналізації соціального часу³.

Транснаціональні простори міграції, на думку дослідників, усувають дилему мігрантів — інтеграція в суспільство перебування (яка розумілася як асиміляція) або утворення в ньому етнічної меншини. Остання формується з представників міграції, що належать до культурного ландшафту країни перебування. Результати нашого дослідження дають змогу визначити сучасну українську трудову міграцію як горизонтальну циркуляцію людей, що охоплює одну, кілька чи багато країн перебування, країну походження, яка згодом може стати однією з ланок ланцюга переміщень. Цей процес не передбачає асиміляцію суспільством перебування або інтеграцію в це суспільство у вигляді діаспори, — хоча прояви першого і другого притаманні динаміці українського міграційного процесу.

Йдеться про формування структур щоденної життєдіяльності в горизонтальному просторі міграції, що відтворює етнічні патерни. Українці створили дуже ефективні соціальні мережі, що поєднують їх між со-

³ Див. мою статтю «Глобалізація і міграції: теоретичні та методологічні аспекти дослідження соціодинаміки» у цьому числі НЗ.

бою в різних країнах і з Україною. Через неформальні мережі мігранти швидко обмінюються інформацією про кон'юнктуру ринку праці, можливості працевлаштування та отримання житла в тій чи іншій країні перебування, оформлення документів на легалізацію, воз'єднання сім'ї, передають зароблені гроші на батьківщину, отримують новини від рідних і близьких, товари з України. Наталія Шегда, український соціолог в Італії, говорить про існування «цілих мереж зв'язків між земляками, знайомими, друзями, родичами, що виконують як функцію адаптації, допомагаючи в пошуках роботи (іноді за оплату), надають необхідну інформацію та контакти, так і селекційну функцію, впливаючи на вибір країни імміграції [17].

Т. Файст (Faist) називає цей процес «генезою соціальності», і вважає, що він не пов'язаний з географічною, але найбільше вкорінений в соціальній близькості» [11, с. 21]. Вчений виокремлює три типи соціальних практик, що дають змогу трансмігрантам взаємодіяти всередині мереж, груп і організацій: соціальний взаємобмін як форма моральних зобов'язань і очікувань, яку можна звести до принципу «око за око»; «взаємність» (reciprocity) як соціальну норму: отримання чогось від однієї сторони передбачає дію у відповідь; солідарність членів групи, об'єднаних схожими статусними позиціями і загальними символічними зв'язками — «колективними уявленнями» (Е. Дюркгейм), що «поділяють спільні ідеї, цінності та символи». Зразки дії принципу взаємності, які наводить Т. Файст — родинні зв'язки, що були головним механізмом залучення до трудової міграції першого покоління; грошові перекази родичам на батьківщину; циркуляція товарів, інформації та ідей, які долають кордони національних держав. Транснаціональні спільноти мігрантів, об'єднаних солідарністю, визначаються «випадком, у якому люди мігрують і залишаються в країні імміграції пов'язаними соціальними і символічними зв'язками понадпросторовими і понадчасовими бар'єрами, що відповідають соціальним мережам у двох державах» [1, с. 32]

Зигмунт Бауман відзначає, що поняття місцева громада вкорінене в питанні про відстань, а саме — в протилежності між «тут» і «там», «близько» і «далеко». За висловом Т. Люка (Luke), просторовість традиційних суспільств виражається метафорами, що описують «безпосередні можливості тіла звичайної людини. Довірливість — «віч-на-віч»; солідарність — «пліч-о-пліч»; спільність — «рука в руку».

Крихкість і недовговічність сьогоденних співтовариств, на думку З. Баумана, пов'язана зі скороченням або повним усуненням цього розриву, між «майже миттєвим зв'язком, всередині невеликого співтовариства і величезним часом і затратами, необхідними для передачі інформації від одного співтовариства до іншого» [4, с. 14—18].

Перехід від «вертикального» спілкування в межах територіальних спільнот до «горизонтального» спілкування в процесах міграційних переміщень стає визначальним для зміни середовища відтворення та впливу етнічності на конструювання соціальних ідентичностей. Сучасні транснаціональні спільноти є свого роду поверненням до «первинної спільноти» на іншому рівні: їх учасники опинилися «пліч-о-пліч» в уже в глобалізованому просторі спілкування⁴. І патерни етнічності тут виявляють себе у структуруванні повсякденної життєдіяльності людей — «в повсякденних зіткненнях, практичних категоріях, знанні здорового глузду, культурних ідіомах, когнітивних схемах, сигналах у взаємодії, дискурсивних фреймах, організаційній рутині, соціальних мережах та інституційних формах» [5, с. 15—16].

У контексті формування соціальних ідентичностей в горизонтальному просторі спілкування, на передній план виходить етнічність не як «група» («певна субстанція, сутність або колективна особистість»), а як «подієвість», «точка зору на світ», «в реляційних, процесивних, динамічних, подієвих і розукрупнених термінах» [5, с. 15—16]. Р. Брубейкер (R. Brubaker) пропонує вивчати етнічність і національність, спираючись на досягнення когнітивних досліджень, етнометодології та аналізі розмов через «соціокогнітивні процеси та процеси взаємодії, в яких категорії, застосовувані індивідами для осмислення соціального світу, зв'язуються зі стереотипними віруваннями і сподіваннями щодо членів даної категорії, збагачуються емоційними асоціаціями та оціночними судженнями, використовуються як ресурси в конкретних контекстах взаємодії, а також вводяться в дію за допомогою ситуативних чинників і стимулів» [5, с. 13—14].

Це дуже продуктивний напрям, при якому «етнічність, раса і національність можуть існувати й «працювати» при неіснуванні етнічних груп як субстанціальних сутностей» (Брубейкер) ще чекає своїх послідовників. Результати ж наших досліджень поки

⁴ Дослідники відзначають високий рівень солідарності учасників соціальних мереж.

підвели мене до спільного висновку про те, що між-персональні мережі, що охоплюють переважно представників етнічного середовища мігрантів, їхніх агентів у приймаючих країнах, головним чином формують їхній простір спілкування. У нього «вкраплюються» роботодавці, члени міграційних, консульських служб, неурядових організацій, відкриваючи перед українцями перспективи інтеграції з приймаючим суспільством або реінтеграції в країні походження. Однак визначальними залишаються горизонтальні циркуляції мігрантів. Динаміка цього процесу не передбачає, що його домінуючою тенденцією стане асиміляція мігрантів приймаючими суспільствами. Подальша трансформація ідентичностей перших відбуватиметься через формування нових «полів інтересів» у «коридорах співвіднесення» паралельних соціокультурних взаємопереходів і створюваного ними простору спілкування, в яких зберігаються патерни етнічності.

У цьому контексті може бути цікавим порівняння відмінностей структур життєдіяльності, створюваних мігрантами, що виїжджають на заробітки в рамках ЄС з його східних країн-членів, наприклад з Польщі, в західні країни, з одного боку, і мігрантів з-за меж ЄС, в даному випадку, з України, — з іншого. Якщо мігрантську ідентичність перших можна визначити як «тимчасову», то для останніх характерна «перманентна тимчасовість», коли міграція становить усталений спосіб життя. Польські трудові мігранти в західних країнах-членах ЄС дистанціюються як від своїх співвітчизників-іммігрантів, так і від громадян країни перебування. Для мігрантів — громадян країни ЄС, соціальні мережі всередині етнічної групи в цілому полегшують процес «ланцюгової міграції» [18] і не мають тенденції до відтворення своєї «власної локальності». Еміграція, як ми вже сказали, сприймається ними як тимчасовість. У протилежність до них представники мігрантської ідентичності, до якої належать українці, реалізують себе в ефективні міжособистісні мережі, що виражають стійкішу життєдіяльність, структури спілкування, які випливають з традиційних етнічних форм. До них можна віднести і відтворення соціокультурних форм самоорганізації, властивих традиційній діаспорі (церковні громади, культурні, освітні, студентські, жіночі товариства, видання своєї преси). Вони швидше є комунікаторами простору соціальних відносин, що формується, для якого міграція є радше постійною рисою, ніж факторами утворення діаспор.

В умовах горизонтального простору спілкування «асиміляція» може бути визначена через концепт паралельних входжень в інші (іноетнічні) соціокультурні простори. Такі входження не передбачають інтеграцію в середовище, світ подієвості, окреслений якимись зовнішніми, в тому числі, територіальними межами, виникають як «фактор самоздійснення» мігранта в горизонтальному просторі спілкування. У той же час, етнічні патерни зберігають свою важливість для соціальної когнітивізації. Етнічні структури не зникають в горизонтальному соціальному просторі, відтворюються в «взаємності» (reciprocity), інших типах соціальних практик.

Т. Файст, розглядаючи наявні концепції діаспори та транснаціоналізму, проводить диференціацію між ними і глобальним підходом. Перші є локальними, тобто стосуються феноменів, пов'язаних з обмеженими соціальними та географічними просторами. Вони з необхідністю не пов'язані з глобальною свідомістю, глобальним горизонтом світового суспільства, глобальною справедливістю та космополітизмом. Також діаспора і транснаціоналізм не обов'язково сусідують з тим, що називається глобальним громадянським суспільством, об'єднаним у транснаціональні мережі для захисту універсальних цінностей, таких як права людини, демократія, гендерна рівність. Транснаціональні соціальні рухи вивчаються як приклади глобалізації та універсалізації прав і практик «знизу» [11].

Моя теза полягає в іншому: новітні мігрантські рухи створюють осередки повсякденного життя, конструюють соціальність, структури та ідентичності глобального простору спілкування. Тоді як «глобальні мережі за універсальні права», хоча і є проявами глобалізації, все ж виражають розширення «територіально центрованих» за своїм походженням принципів і цілей.

1. Алексеева М. Гендер в пространстве транскультурной коммуникации: анализ дискурсивных репрезентаций. Дипломная работа при Европейском университете в Санкт-Петербурге. На правах рукописи / М. Алексеева // Архив Центра независимых социологических исследований в Санкт-Петербурге. — 34 с.
2. Архив Института народознавства НАН України. Фонд «Польові матеріали». — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 545а. — 2006.
3. Архив Института народознавства НАН України. Фонд «Польові матеріали». — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 575а. — 2008.

4. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / З. Бауман. — Київ, 2008. — 118 с.
5. Брубейкер Р. Етнічність без груп / Р. Брубейкер ; пер. с англ. І. Борисовою. — Москва : Издательский дом Высшей школы экономики, 2012. — 408 с.
6. Зовнішня трудова міграція населення України. Результати першого загальнонаціонального вибіркового обстеження домогосподарств з питань трудової міграції, проведеного Українським центром соціальних реформ за участю Державного комітету статистики України. — Київ, 2009. — 120 с.
7. На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження процесів української трудової міграції (країни ЄС та Російська Федерація) / за редакцією Ігоря Маркова. — Львів, 2009. — 260 с.
8. Позняк О.В. Міграційна ситуація в Україні: загальнодержавні тенденції та закономірності територіальної диференціації / О.В. Позняк // Український географічний журнал. — 2002. — № 1. — С. 98—128.
9. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин. — Москва : Политиздат, 1992.
10. Урри Дж. Социология за пределами обществ. Виды мобильности для XXI столетия / Урри Дж. — Москва : Высшая школа экономики, 2012. — 335 с.
11. Faist T. Diaspora and transnationalism: What kind of dance partners? / R. Bauböck, T. Faist // Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods. — Amsterdam : University Press, 2010. — S. 9—34.
12. Future Identities. Changing identities in the UK: the next 10 years. The Government Office for Science. — London, 2013. — 70 s.
13. Jończy R. Nowa poakcesyjna emigracja z Polski — perspektywy i zagrożenia oraz możliwości przeciwdziałania (wnioski z badań prowadzonych na obszarze Śląska) / Duszczyk M., Lesińska M. // Współczesne migracje: dylematy Europy i Polski. — Warszawa : Ośrodek Badań nad Migracjami, 2009. — S. 143—145.
14. Kearney M. The Local and the Global: The Anthropology of Globalization and Transnationalism / M. Kearney // Annual Review of Anthropology. — 1995. — Vol. 24. — P. 547—565.
15. Markov I. Contemporary Ukrainian Migration to EU Countries: Trends and Challenges / Markov I., I. Liikanen, J. Scott and T. Sotkasiira (eds) // Migration, Borders and Regional Stability in the EU's Eastern Neighbourhood. — London : Routledge (forthcoming), 2016.
16. McGrew A. Globalizacja i polityka globalna / A. McGrew // Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych / pod red. J. Baylis, S. Smith. — Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004. — S. 17—41.
17. Shehda N. Dall'Ucraina all'Italia: una migrazione che cresce / Shehda N., Horodetskyi O. — «Aticizia». — Anno XL (10/11/12). — 2003. — 56 p.
18. Torunchyk-Ruiz S. Being together or apart? Social networks and notions of belonging among recent Polish migrants in the Netherlands / Torunchyk-Ruiz S. // CMR working papers. — № 40/98. — 2008. — December. — 80 p.

Ігор МАРКОВ

МІГРАЦІЯ ТА ЕТНІЧНІСТЬ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОНСТРУЮВАННЯ ГОРИЗОНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ СПІВБУТТЯ

Міграції є полем досліджень «соціальних кордонів», або, за словами німецького соціолога Т. Файста, «кордонів соціальних формацій». І не тільки в територіально-культурному, але також і часово-просторовому вимірі. Стаття присвячена вивченню «горизонтального простору спілкування», що формується соціальними мережами мігрантів. Сучасні мігранти переважно не інтегруються у суспільство перебування і не реінтегруються у суспільство походження, а, радше, закладають горизонтальний простір співбуття, у якому відтворюються патерни етнічності. Це пов'язано зі змінами типів соціальних ідентичностей і принципів соціальної ідентифікації. Автор прагне розглянути, яким чином фактор етнічності конструює соціальні ідентичності в горизонтальному просторі співбуття. Стаття спирається на результати авторських досліджень процесів української трудової міграції в країнах ЄС.

Ключові слова: простір співбуття, соціальні ідентичності, принцип соціальних співвіднесень, мобільності, міграції, етнічність.

Игорь Марков

МИГРАЦИЯ И ЭТНИЧНОСТЬ: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КОНСТРУИРОВАНИЯ ГОРИЗОНТАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА СОЖИТЕЛЬСТВА

Миграции являются полем исследований «социальных границ», или, по словам немецкого социолога Т. Файста «границ социальных формаций». И не только в территориально-культурном, но также и временно-пространственном измерении. Статья посвящена изучению «горизонтального пространства общения», формирующегося социальными сетями мигрантов. Современные мигранты обычно не интегрируются в общество пребывания и не реинтегрируются в общество происхождения, а, скорее, закладывают горизонтальное пространство сосуществования, в котором воспроизводятся паттерны этничности. Это связано с изменениями типов социальных идентичностей и принципов социальной идентификации. Автор стремится рассмотреть, каким образом фактор этничности конструирует социальные идентичности в горизонтальном пространстве сосуществования. Статья опирается на результаты авторских исследований процессов украинской трудовой миграции в странах ЕС.

Ключевые слова: пространство сосуществования, социальные идентичности, принцип социальных соотношений, мобильности, миграции, этничность.